

VOGELS OP DE VliegBASIS SOESTERBERG

Fons Bongers

Nu het kabinet heeft beslist dat de Vliegbasis Soesterberg over ongeveer 4 jaar geen vliegtuigen meer herbergt en als vliegveld wordt gesloten, zijn vele ogen gericht op de ongeveer 500 hectare op de grens van de gemeenten Soest en Zeist. In tegenstelling tot wat wel somtijds wordt gemeld in de pers, is de toekomst van de gronden van de vliegbasis momenteel zeer ongewis. Door Defensie worden momenteel onderzoeken gedaan naar toekomstige defensiebestemmingen voor (delen van) de vliegbasis, tevens zijn gemeenten en de provincie zich op toekomstige bestemmingen aan het oriënteren.

Wellicht bent u ook geraakt door de toekomst van de vliegbasis en vraagt u zich af wat zich aan vogelleven achter de afrasteringen bevindt. Een goed moment voor een korte beschrijving van de vogels van de Vliegbasis Soesterberg.

Temidden van het geronk van helikopters en in het verleden straaljagers is een waardevol natuurgebied ontstaan – F. Bongers

De Vliegbasis Soesterberg bestaat globaal uit de volgende landschapstypen:

- 17,5 hectare schrale graslanden, heischrale graslanden en heide;
- 200 hectare bossen; voornamelijk grove dennen, zomereik, douglas, Japanse lariks en op kleine schaal beuk en tamme kastanje. In de bossen bestaat een

zeker aandeel van de inheemse houtige struiken en bomen: hulst, wilde vogelkers, wintereik, boswilg, schietwilg, esp, verschillende rozen en trosvlies zijn het meest verbreid;

- ruim 100 hectare verhardingen (start- en rolbanen, ontsluitingswegen, parkeerterreinen en dergelijke);

- het overige deel van de oppervlakte wordt gevormd door bebouwing, sierbeplantingen, blusvijvers en dergelijke. De bebouwde delen van de vliegbasis kennen een betrekkelijk grootschalige afwisseling van graslanden, bos, bebouwing en verhardingen.

Vlinders en zoogdieren

De Vliegbasis Soesterberg staat lokaal en regionaal vaak in de kijker om de voorkomende vogels. De vogelwachten van de vliegbasis zijn daarbij ambassadeur voor de betekenis van vogels. Zoals in het verdere artikel duidelijk wordt, is de betekenis voor vogels aanzienlijk, vooral voor vogels van open landschappen. In mijn rol als natuurbeheerder kan ik het niet laten, zeker niet voor vogelliefhebbers, om nu juist de betekenis voor andere faunagroepen ook onder de aandacht te brengen.

De Vliegbasis herbergt de grootste populatie kommvlinders in Nederland – H. van den Bijstel

Jaarlijks worden bijna 30 soorten dagvlinders waargenomen op de vliegbasis, waaronder diverse zeldzame soorten. Eén soort dagvlinders komt daarbij de laatste jaren steeds meer in beeld: de kommvlinde. Volgens de Vlinderstichting is de vliegbasis voor deze soort qua aantallen het belangrijkste terrein in Nederland. Voor vlinderliefhebbers is dit het terrein waar je in de vliegtijd dagelijks tientallen exemplaren kunt waarnemen zonder grote inspanningen.

De vliegbasis is met een oppervlakte van circa 500 hectare met 28 waargenomen soorten zoogdieren sinds 1995 een uitzonderlijk rijk gebied. De reden van die rijkdom is, zoals u later in dit artikel kunt lezen, gelijk aan die voor de vogels: de aanwezigheid van rijk gestructureerde bossen in combinatie met open landschappen. Onder de 28 soorten zoogdieren bevinden zich enkele bijzondere soorten: 8 soorten vleermuizen, de das, de boommarter en de drie kleine marters. De boommarter is gebonden aan de bossen, de overige soorten, waaronder de rosse vleermuis, benutten de samenhang tussen open en gesloten landschappen. De rosse vleermuis, een van de grotere soorten, bezet kolonies in de bossen en jaagt in de open landschappen. Tijdens de jaarlijkse telling van overwinterende vleermuizen in januari 2004 werden 123 dieren aangetroffen, verdeeld over 4 soorten. De overige 4 op de vliegbasis waargenomen soorten zijn gebonden aan bos en bebouwing; zij worden vrijwel uitsluitend in de zomer waargenomen.

Broedvogels

De broedvogelbevolking van de vliegbasis is voor het eerst in 1995 en 1996 nauwkeurig onderzocht. Dit gebeurde in het kader van het landelijke project "Inventarisatie en monitoring van natuurwaarden op defensie terreinen", een toentertijd gezamenlijk project van de Ministeries van LNV en Defensie (momenteel uitsluitend Defensie). Onderzoek vond plaats op basis van een globale inventarisatie in 1995 waarbij alle broedvogels werden aangetekend en door middel van 4 terreinbezoeken in 1996 waarbij op basis van SOVON-criteria een kartering van alle minder algemene en milieukwalificerende vogelsoorten werd uitgevoerd. In latere jaren zijn slechts delen van de basis geïnventariseerd en is voor het overige aandacht besteed aan de bijzondere waarnemingen van broedvogels.

De vliegbasis is een van de weinige terreinen in het midden van Nederland waar dagelijks wordt gekeken naar vogels. Het zal u niet verbazen dat die aandacht voor een belangrijk deel is gericht op onderzoek naar het gedrag van vogels ten einde de kans op botsingen tussen vogels en vliegtuigen te minimaliseren. Dit werk vindt plaats door de vogelwacht, bestaande uit een team van 2 personen. Naast hun gerichtheid op risicovolle vogels maken zij een wekelijkse inventarisatie van op de vliegbasis voorkomende vogelsoorten. In de bossen en struwelen ver van het vlieggebied is dat een kwalitatieve inventarisatie; is de soort aanwezig of niet. In de graslanden langs start- en rolbanen is de inventarisatie kwantitatief, er wordt vastgesteld welke soorten vogels in welke delen van de vliegbasis aanwezig zijn en in welke aantallen. Deze vastgestelde aantallen worden gerelateerd aan onderhoudsactiviteiten in de graslanden, of bijvoorbeeld vogelaantrekkende activiteiten buiten de basis (opslag en verwerking van organisch afval).

Soorten van de open terreinen

De broedvogelsamenstelling van de bossen op de vliegbasis zal niet of nauwelijks anders zijn dan die van de aangrenzende bossen. De boomsamenstelling is veelal vergelijkbaar, bosstructuren wijken niet sterk af, de leeftijdenstructuur van de bossen is vergelijkbaar. De vliegbasis heeft echter een landschapstype te bieden dat op de rest van de Heuvelrug niet of slechts beperkt voorkomt: grootschalige

schrale graslanden, heischrale graslanden en kleinschalige stroken en vlakken met oude heide. Dit open landschap biedt, samen met de relatieve rust en afwezigheid van honden, bestaansrecht aan diverse onderhand bijzondere vogelsoorten.

Alle heideterreintjes, hoe klein ook, herbergen broedparen van de *roodborsttapuit*. Op diverse plaatsen liggen territoria van deze prachtige soort aan de verbindingswegen, zodat de oudervogels en later in het broedseizoen de jongen goed zijn waar te nemen. De laatste jaren wordt het aantal broedparen geschat op 15.

Tot omstreeks 1997 was de *tapuit* nog jaarlijkse broedvogel van de vliegbasis. Een onbeheerste opruimactie verstoorde de laatste ruige broedplaats. Nadien wordt de tapuit in redelijk aantal tijdens de trektijden bivakkerend aangetroffen (circa 15 exx.), maar zekere broedgevallen zijn sindsdien niet meer vastgesteld.

De *wulp* was tot ongeveer 1998 een jaarlijkse broedvogel op de vliegbasis. Met het vertrek van de Amerikaanse luchtmacht medio jaren 90, werden de graslanden voor wulpen waarschijnlijk te onrustig. Ze hebben nog enkele jaren gebroed in het centrale deel van de vliegbasis. Na het aanbreken van het zweefvliegseizoen werden de jongen ruim een kilometer verplaatst naar een rustiger deel van de basis. Na 1998 zijn geen broedgevallen meer vastgesteld.

Kieviten nestelen op de droge graslanden van de Vliegbasis – F. Bongers

In het begin van de jaren 90 werd de voedingstoestand van de graslanden dermate schraal, dat het vliegveld niet meer aantrekkelijk was voor de *kievit* als broedvogel. In 1990 was het aantal broedparen ongeveer 13, daarna afnemend tot nul in 1998. In 2002 en 2003 verscheen de soort weer met in 2002 maar liefst 8 broedparen. De graslanden konden echter geen bescherming meer bieden aan de broedparen: alle nesten werden gepredeerd door zwarte kraai (en eventueel ook vos en hermelijn). In beide jaren zijn er geen jonge kieviten uitgevlogen.

Een typische graslandsoort op de basis, alhoewel hij in de aangrenzende bossen broedt, is de *grote lijster*. Bij iedere ronde over het vliegveld zijn gemiddeld ongeveer 5 foeragerende grote lijsters waar te nemen. Tijdens de herfst komen daar

nog tot een tiental doortrekkers bij. De vliegbasis is daarmee een plaats waar weliswaar grote lijsters niet veel algemener zijn dan elders op de Heuvelrug, maar wel de plaats waar ze in redelijke aantallen eenvoudig zijn waar te nemen.

Grote lijster – J. van der Greef

Dagelijks verblijven tientallen tot honderden *kauwtjes* in de graslanden. Het zijn de broedvogels van de wijde omgeving. De tijd dat de rozen- en meikevers met honderdduizenden uitvliegen, is exact de tijd dat de jongen van de kauwtjes net zijn uitgevolgen. In de graslanden zijn dan grote troepen kauwtjes waar te nemen, de ouders, driftig op de hiel en gezeten door bedelende jongen. Voor de ouders is de taak van het voeden van de jongen eenvoudig: pak - geef - hap - doorlopen naar de volgende kever. Kauwtjes vormen voor het vliegverkeer geen werkelijke bedreiging; anders dan dat piloten van naderende vliegtuigen geen troepen rondvliegende vogels op hun vliegp pad verdragen. De kauw is een soort die betrekkelijk makkelijk is op te voeren op een vliegveld; bij naderende vliegtuigen gaan ze al vrij vlot zonder verjagingsactiviteit aan de kant, om na het passeren van het vliegtuig, het foerageren in de graslanden voort te zetten.

Roofvogels

De *buizerd* is broedvogel met jaarlijks 3 – 6 broedparen. In 2003 lijken geen van de broedparen daadwerkelijk jongen te hebben voortgebracht. De buizerd wordt op de randen van vliegtuigverhardingen veelvuldig aangetroffen tijdens het foera-

geren op regenwormen.

De *havik* wordt vrijwel dagelijks jagend gezien, maar is slechts eens per 5 jaar daadwerkelijk met een broedpaar aanwezig, of zoals in 2002 met hoogstwaarschijnlijk 2 broedparen. Eén van de broedparen in 2002 had het horst op ongeveer 40 meter van een buizerdnest. In tegenstelling tot resultaten elders in het land, bij grotere afstanden tussen de nesten van buizerd en havik, wisten in het Soesterbergse geval zowel buizerd als havik 1 jong groot te brengen. In de herfst van 2002 werd een van de buizerd-oudervogels wel door een havik gepredeerd.

De *sperwer* is waarschijnlijk jaarlijks broedvogel. Aangezien nesten niet actief worden gezocht, is nestvondst telkens een toevalstreffer. Sinds 1990 zijn 6 nesten gevonden; 3 maal in fijnspaar en 3 maal in Japanse lariks, in alle gevallen in bos met een dunningsachterstand. Het zal u niet verbazen dat ik als bosbouwer met een grote voorliefde voor sperwers verspreid over de gehele basis zorgdraag voor naaldhoutbosjes met een dunningsachterstand.

De *torenvalk* heeft af en toe gebroed in een boomnest aan de zuidkant van de vliegbasis.

Buiten de broedtijd worden vele andere soorten roofvogels waargenomen; boomvalk, smelleken, slechtvalk, bruine kiekendief, blauwe kiekendief en in 1994 een overtrekkende zeearend.

Bijzondere waarnemingen

Jaarlijks worden bijzondere waarnemingen gedaan van vogels op de vliegbasis. Enkele waarnemingen zijn:

- Een hop verbleef gedurende drie dagen in september 2003 op de vliegbasis, waarschijnlijk jagend op engerlingen in de graslanden.
- In november 2003 was een klapekster langere tijd aanwezig. De vogel gebruikte een oefencontainer voor de chinook-transporthelikopters als uitvalsbasis.
- Een oudere waarneming, die voor mijzelf als vogelaar mijn leven zal bijblijven: een roodkopklauwier gedurende het voorjaar in 1994 of 1995. De vogel deed wat werd verlangd: jagend op insecten vanaf een prikkeldraadafrastering. Helaas waren geen opgeprikte prooien waar te nemen.

De toekomst

In de komende jaren zal de situatie op de vliegbasis aanmerkelijk wijzigen. Als toevoerder van plannen van de lokale en regionale overheden verwacht ik dat de aantrekkelijkheid voor vogels van de open landschappen onder druk zal komen te staan. Bij een ontwikkeling naar meer bos (ecologische verbinding en als omlijsting van te realiseren bebouwing) zal de broedvogelbevolking van dit deel van de Heuvelrug verder versralen. Mede door de wens van de Provincie Utrecht om in totaal 350 hectare bossen elders op de Heuvelrug te kappen voor de ontwikkeling van heide, zal de druk groot zijn om open landschap op de vliegbasis te bebossen.

Fons Bongers is de natuurbeheerder van een deel van de defensie terreinen in de Provincie Utrecht en werkzaam bij Team Terreintechniek Directie West van de Dienst Gebouwen, Werken en Terreinen (DGW&T). DGW&T is het vastgoedbedrijf en ingenieursbedrijf van het Ministerie van Defensie.